गुठ, इ क वेष्टे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरां-परं-सकं-सेट्।) इक्षौ। इ क, गुण्ठयति अजु गुठत्। इति दुर्गादासः॥

गुड़, इ क वेष्टे। रक्षे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरां-परं-सकं-सेट्।) पक्षमस्करी। इ क, गुण्डयति। अनेकार्थत्वाच्चूर्णीकरणेऽपि। गुण्डयति छिङ्गुलं लोकः। इति दुर्गादासः॥

गुड़, शि रक्षे। आघाते। इति कविकल्पद्रुमः॥ (तुदां-(कुटां)-परं-सकं-सेट्।) शि, गुड़ति अगुड़ीत्। इति दुर्गादासः॥

गुड़ः, पुं, (गवते अव्यक्तशब्दं करोतीति। गु ड शब्दे+"कादिभ्यः कित्।" उणां। १। ११४। इति डः स च कित्।) गोलः। हस्तिसन्नाहः। इति मेदिनी। ड़े। १०॥ ग्रासः। इति हेमचन्द्रः॥ कार्पासी। इति राजनिर्घण्टः॥ इक्षुपाकः। इत्यमरः। ३। ३। ४१। तस्य पर्य्यायः। इक्षुसारः २ मधुरः ३ रसपाकजः ४ खण्डजः ५ द्रवजः ६ सिद्धः ७ मोदकः ८ अग्रतसारजः ९ शिशुप्रियः १० सितादिः ११ अरुणः १२ रसजः १३। इति राजनिर्घण्टः॥ इक्षुरसक्वाथः १४ गण्डोलः १५ मधुबीजकः १६। इति वैद्यकम्॥ गण्डोलम् १७ गुलः १८ खाडुखण्डः १९। इति शब्दरत्नावली॥ खाडुः २०। इति त्रिकाण्डशेषः॥ अस्य गुणाः। तृप्त्यत्वम्। स्निग्धत्वम्। गुरुत्वम्। वातनाशित्वम्। मूत्रशोधनत्वम्। नातिपित्तहरत्वम्। मेदःकफक्लमिवलप्रदत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥ मधुरत्वम्। क्षारत्वम्। उष्णत्वम्। कफनाशित्वम्। पित्तरक्ते अहितत्वम्। जीर्णश्चैव रसायनः॥ पुरातनस्य तस्य गुणाः। पित्तपवनार्त्तिदोषपाण्डुप्रमेहश्रमनाशित्वम्। द्रव्यान्तरसंयोगेन विशेषतो ज्वरनाशित्वम्। रुचिकारित्वम्। हृद्यत्वम्। सन्तापशान्तिप्रदत्वम्। विण्मूत्रामयशोधनत्वम्। अग्निजननत्वम्। स्निग्धत्वम्। स्वादुतरत्वम्। लघुत्वम्। पथ्यत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ अधिकगुणत्वम्। रक्तप्रसन्नबलकारित्वम्। मधुरत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥ यावनालरसपाकभवगुड़गुणाः। क्षारत्वम्। कटुत्वम्। मधुरत्वम्। कफवातनाशित्वम्। पित्तप्रदत्वम्। सततनिषेवणेन कण्डूतिकुष्ठजननत्वम्। जनन इत्यत्र शमन इति क्वचित् पाठः। अस्रविदाहदायित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥*॥

"इक्षो रसो यः संपक्वो जायते लोहवद्दृढः।
स गुड़ो गौड़देशे तु मत्स्यण्ड्यैव गुड़ो मतः॥
श्लेष्माणमाशु विनिहन्ति सदार्द्रकेण
पित्तं निहन्ति च तदेव हरीतकीभिः।
शुण्ठ्या समं हरति वातमशेषमित्थं
दोषत्रयक्षयकराय नमो गुड़ाय॥
इति भावप्रकाशः॥

("बल्यो हृद्यो गुरुः स्निग्धो वातघ्नो मूत्रशोधनः।
नातिपित्तहरो मेध्यः कफक्रिमिकरो गुड़ः॥
पित्तघ्नो मधुरः शुक्लो वातहा मूत्रशोधनः।
स पुराणोऽधिकगुणो गुल्माशोऽरोचकापहः॥
क्षये कासे क्षतक्षीणे पाण्डुरोगेऽस्रजे क्षये।
हितो योगेन संयुक्तो गुड़ः पथ्यतमो मतः॥
गुदामये कामलशोथमेहे
गुल्मामये पाण्डुहलीमके च।
वाते सपित्तास्रजे राजरोगे
रुचिप्रदो रोगहरो गुड़ः स्यात्॥
कासे शोफे गुड़ो नेष्टः अन्यत्रापि हितो मतः।
योगयुक्तोऽपि सर्व्वत्र हितो गुणगणो नयः॥
क्षामक्षीणे पवनकुपिते श्वासमूर्च्छातुराणां
अध्वश्रान्तश्रममदविषे मूत्रकृच्छ्राश्मरीणाम्।
जीर्णः क्षामज्वरविषमगे रक्तपित्तप्रकोपे
व्रणादाहक्षयरुधिरगे सर्व्वरोगान्निहन्ति॥"
इति गुड़गुणाः॥

इति हारीते प्रथमस्थानेऽष्टमेऽध्याये॥*॥

गुड़कः, पुं, (गुड़ेन पक्वः। गुड़+बाहुलकात् कः।) यद्वा, गुड़ेन कायतीति। कै+कः।) गुड़द्वारा पक्वौषधविशेषः। अस्य पूर्णतेजः षण्मासपर्य्यन्तं तिष्ठति। इति परिभाषा॥ (गुड़ एव। स्वार्थे कन्। गोलाकृतिः। यथा, महाभारते। ३। १५। ८।
"सशुण्ठ्यश्मगुड़का सायुधा सपरश्वधा॥"
"अश्मगुड़का वर्त्तुलीकृताः पाषाणाः।" इति तट्टीकायां नीलकण्ठः॥)

गुड़करी, स्त्री, (गुड़ं गुड़वत्सुमिष्टं श्रुतिसुखकरमित्यर्थं करोतीति। गुड़+कृ+"कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु।" ३। २। २०। इति टः स्त्रियां ङीप्।) रागिणीविशेषः। इति हलायुधः॥

गुड़ची, स्त्री, (चि+क्विप् निपातनाद्दीर्घत्वे साधुः। गुड़वत् ची चयनं चरितोरसो यस्या इत्यर्थः। अण्डतोद्भवत्वादेवास्यास्तथात्वम्।) गुड़ूची। इत्यमरटीकायां भरतः॥ (अस्या उत्पत्तिकथा अन्यद्विवरणञ्च गुड़ूचीशब्दे द्रष्टव्यम्॥)

गुड़त्वग्, क्ली, (गुड़प्रधानं गुड़कारणं वा त्वगम्।) इक्षुः। इति राजनिर्घण्टः॥

गुड़त्विषं, क्ली, (गड़प्रधानं त्वगम्। निपातनात् साधु।) गुड़त्वगम्। इक्षुः। इति शब्दरत्नावली॥

गुड़त्वक्, [च्] क्ली, (गुड़इव मधुरा त्वगस्य।) स्वनामख्यातगन्धद्रव्यम्। तत्पर्य्यायः। स्तृतकटम् २ भङ्गम् ३ त्वक्पत्रम् ४ वराङ्गकम् ५ त्वचम् ६ चोलम् ७ त्वचापत्रम् ८ हृद्यम् ९ सुरभिवल्कलम् १०। इति शब्दरत्नावली॥ उत्कटम् ११ चोचम् १२। इत्यमरः। २। ४। १३४॥ त्वक् १३ पत्रम् १४ इति तट्टीका॥ अस्य गुणाः। कफशुक्रामवातनाशित्वम्। मधुरत्वम्। कटुत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥ लघुत्वम्। उष्णत्वम्। स्वादुत्वम्। तिक्तत्वम्। रूक्षत्वम्। पित्तवृद्धिकारित्वम्। अरुचिकण्डूहृद्वस्तिवातार्शःक्रमिपीनसरोगनाशित्वञ्च। इति भावप्रकाशः॥

गुड़त्वचं, क्ली, (गुड़वत् मधुरं त्वचम्।) गुड़त्वक्। राजभोग्यम्। इति शब्दचन्द्रिका॥ जयित्री इति भाषा॥

गुड़दारु, क्ली, गुड़प्रधानं गुड़कारणं वा दारुतृणवृक्षः।) इक्षुः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

गुड़धेनुः, स्त्री, (गुड़निर्म्मिता गुड़भारादिभिः कृता धेनुः।) गुड़ादिनिर्म्मिता धेनुः। यथा,—
"गुड़धेनुविधानस्य यद्रूपमिह यत् फलम्।
तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्व्वपापविनाशनम्॥
कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्राग्ग्रीवं विन्यसेद्भुवि।
गोमयेनानुलिप्तायां दर्भमास्तीर्य्य सर्व्वतः॥
लवणेनाजिनं तद्वत् वत्सस्य परिकल्पयेत्।
उदङ्मुखीं कल्पयेद्धेनुमुदीच्याञ्च सवत्सकाम्॥
उत्तमा गुड़धेनुः स्यात् सदा भारचतुष्टयैः।
बहुभारेण वा कार्य्या भाराभ्यां मध्यमा स्मृता॥
अर्द्धभारेण वत्सः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु।
चतुर्थांशेन वत्सः स्यात् गृहवित्तानुसारतः॥
धेनुवत्सौ तदा तौ तु सितरक्ताम्बरावृतौ।
शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शुद्धमुक्ताफलेक्षणौ॥
सितसूत्रशिरालौ तु सितकम्बलकम्बलौ।
ताम्रगुड़कपृष्ठौ तु सितचामररोमकौ।
विद्रुमभ्रूयुगकृतौ नवनीतस्तनान्वितौ॥
क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ।
इत्थंवं रचयित्वा तु धूपदीपैः समर्च्चयेत्॥
सर्व्वासां धेनूनामेवं विधानं ज्ञेयम्। इति पाद्मे हस्तिखण्डम्॥

गुड़पुष्पः, पुं, (गुड़ इव मधुरं पुष्पमस्य।) मधूकवृक्षः। इत्यमरः। २। ४। २७॥

गुड़फलः, पुं, (गुड़ इव मधुरं फलमस्य।) पीलुवृक्षः। इत्यमरः। २। ४। २८॥

गुड़बीजः, पुं, (गुड़वत् मधुरं यद्वा, गुड़ं वर्त्तुलाकृति बीजं यस्य।) मसूरः। इति राजनिर्घण्टः॥

गुड़भा, स्त्री, (गुड़वत् भाति शोभते इति। भा+कः। स्त्रियां टाप्।) यावनालशर्करा। इति राजनिर्घण्टः॥

गुड़मूलः, पुं, (गुड़वत् सुमिष्टं मूलं यस्य।) अंख्यमारिषशाकम्। इति शब्दचन्द्रिका॥

गुड़लं, क्ली, (गुड़ं उत्पत्तिकारणत्वेन लातीति। ला+कः।) गौड़ी मदिरा। इति शब्दचन्द्रिका॥

गुड़शर्करा, स्त्री, (गुड़जाता शर्करा।) शर्करा। तत्पर्य्यायः। पिण्डिटा २। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (यथा, सुश्रुते उत्तरतन्त्रे ४२ अध्याये।
"विदारी त्रिफला भीरु भङ्गाटी गुड़शर्करा॥")

गुड़शिग्रुः, पुं, (गुड़ इव रक्तवर्णः शिग्रुर्वृक्षविशेषः।) रक्तशोभाञ्जनः। इति शब्दचन्द्रिका॥

गुड़ा, स्त्री, (गुड़+स्त्रियां टाप्।) क्षुद्रीवृक्षः। गुड़िका। इति मेदिनी॥ उशीरी। इति राजनिर्घण्टः॥

गुड़ाका, स्त्री, (गुड़यति सङ्कोचयति जड़ीकरोति देहेन्द्रियादीनि योऽवस्थाविशेषः स गुड़ः तं आकायति प्रकाशयतीति। गुड़ां आलस्यं जाड्यावस्थां कायति वा। गुड़+आ+कै+कः स्त्रियां टाप्।) निद्रा। इति गुड़ाकेशशब्दव्युत्पत्तौ श्रीधर-